

Вячаслаў Швед

ТУРЫСТЫЧНЫ МАРШРУТ «ПА СЛЯДАХ АРМІІ ВКЛ 1812 Г.»

У сваіх стратэгічных планах вайны з Расійскай імперыяй Напалеон Банапарт разлічваў на ваенную дапамогу Герцагства Варшаўскага і Літвы. Нездарма апошняя займала значнае месца ў так званай «польскай карце» французскага імператара. Пачаўшы, як абвешчаў яго загад па арміі, «другую польскую вайну», Напалеон 1 ліпеня 1812 г. загадаў стварыць Вялікае княства Літоўскае. Беларуска-літоўскія магнаты і шляхта арганізавалі ў чатырох дэпартаментых (былых Віленскай, Гродзенскай, Мінскай губернях і Беластоцкай вобласці) мясцовыя органы ўлады і ўрад пад назваю Камісія Часовага ўрада (далей – КЧУ) ВКЛ. Менавіта ёй загадам ад 5 ліпеня Напалеон — пратэктар (апякун) адроджанай беларуска-літоўскай дзяржавы, даручаў арганізацыю за свой кошт пяці пяхотных і чатырох кавалерыйскіх палкоў.

Фарміраваннем беларуска-літоўскай арміі займаўся Ваенны камітэт КЧУ ВКЛ. Ён складаўся з наступных асоб: старшыня — спачатку князь Аляксандр Сапега, а пасля яго смерці — былы касцюшкавец генерал Стэфан Грабоўскі; сябры — былы дывізіённы генерал касцюшкаўскага паўстання князь Рамуальд Гедройц, былы палкоўнік польскай гвардыі Ігнаці Тышкевіч, брыгадны генерал Юзэф Касакоўскі (правёў усю кампанію побач з Напалеонам у якасці яго ад'ютанта), вядомы мецэнат мастацтва, а цяпер камандзір 18-га палка пяхоты палкоўнік граф Аляксандр Хадкевіч, князь Павел Сапега (у Вільню не прыехаў), палкоўнік віленскіх жандараў Антоні Храпавіцкі, маршалак Лапа (замест яго пазней быў прызначаны Кароль Любецкі), былы абозны Аляксандр Пацэй, генерал

Ю. Несялоўскі, былы лоўчы літоўскі Юзэф Касакоўскі, камандант віленскай гвардыі палкоўнік Юзэф Касельскі [16, с. 158–159].

25 ліпеня Ваенны камітэт прыняў паснанову аб наборы з 5 па 30 жніўня 1812 г. (пазней гэты тэрмін быў працягнуты спачатку да 15 верасня, потым да 10 кастрычніка) на шасцігадовую службу ў пяхоце 10 тыс. кантаністаў (рэкрутаў) з мужчын 17–34 гадоў. Кожны з іх за кошт уладальніка павінен быў мець вопратку з мясцовага сукна шэрага або цёмнага коляру, плацяняны нагавіцы, бялізну, 2 кашулі, фуражку, 2 пары ботаў, правіянт на 15 дзён і наяўныя грошы ў суме 28 руб. [16, с. 164, 165; 9, с. 23].

Пастановай прадпісвалася сабраць у Віленскім дэпартаменце 3000 чал., у Гродзенскім — 2500 чал., у Мінскім — 3000 чал., у Беластоцкім — 1500 чал. Бралі 1 кантаніста са 119 мужскіх душ, а дзе не было адпаведнай колькасці душ, дазвалялася ўнесці грашыма (за аднаго кантаніста 1 тыс. золотых). Яўрэі, караімы і іншыя, хто не падлягаў рэкруцтву, плацілі па 2 тыс. золотых за аднаго кантаніста [1, с. 33; 3, с. 6; 16, с. 165]. Набор праходзіў марудна, найбольш паспяхова справа ішла ў Гродзенскім дэпартаменце — тут сабралі 2495 кантаністаў, а ў Мінскім былі выпадкі ўцекаў дадому. У жыцці былі розныя сітуацыі. Навагрудзец Керсноўскі ўспамінаў, што, калі з 15 кантаністаў, прыведзеных радцам Калпеніцы, аднаго ваенна-цывільная камісія не прыняла, дык ён плакаў [18, с. 154; 8, с. 29].

Адзначым, што і браць кантаністаў асабліва не было з каго, бо апошнія гады рускі ўрад праводзіў рэкруцыя наборы па два разы на год. Засталіся фізічна слабыя, ды хворыя. Трэба ўлічваць і той факт, што шляхта перш за ўсё дбала пра свае інтарэсы і ў беларуска-літоўскае войска спрабавала адпраўляць так, як і ў рускае, найгоршых сялян, злачынцаў, лянівых, фізічна слабых, дызерціраў з рускай або польскай арміяў [16, с. 167–168; 14, с. 23].

У большасці сяляне ішлі ў армію пад прымусам, бо ні Напалеон, ні новая беларуска-літоўская ўлада нічога не зрабілі для паліпшення іх становішча, а толькі абяцалі зрабіць гэта ў будучыні. Шляхта, якая ішла галоўным чынам ў кавалерыю, таксама засталася не з найлепшых, бо, тыя, хто ірваўся ў бой, даўно паціху збеглі праз Нёман у Герцагства (Княства) Варшаўскае. Напрыклад восьмы полк уланаў князя Дамініка Радзівіла складаўся ў асноўным з занёманскіх уцекачоў. Хапала іх і ў іншых палках княства.

Пяхотны полк па штаце меў 2487 чал. і складаўся з 3 батальёнаў па 6 рот у кожным. Нумарацыю беларуска-літоўскі палкі атрымалі

чарговую пасля апошніх нумароў палкоў Княства Варшаўскага. Пехацінцы былі абмундзіраваны па польскім ўзоры: у сінюю куртку з каўнерам сіняга коляру, абрамлёным чырвоным, з чырвонымі абшлагамі, белымі лацканамі і адваротамі, абрамлёных чырвоным, белыя клапаны абшлагаў, жоўтыя гузікі. Нагавіцы, белыя летам і сінія зімой, апраналіся паверху гетраў. На блясе ківера або канфедэраткі была выява «Пагоні», часам разам з «Белым Арлом» [5, с. 17].

13 жніўня 1812 г. паявілася пастанова Ваеннага камітэта аб наборы чатырох тысяч чалавек на шасцігадовую службу ў кавалерыі. Віленскі дэпартамент павінен быў паставіць 1327 чал., Гродзенскі — 996 чал., Мінскі — 1307 чал., Беластоцкі — 370 чал. У тэрмін з 15 па 25 жніўня (потым ён быў працягнуты да 10 кастрычніка) з кожных 75 сельскіх і гарадскіх дымоў пастаўляўся адзін вершнік ва ўзросце ад 18 да 36 гадоў з канём. Акрамя таго збіраліся грошы на ўзбраенне — з 50 дымоў 486 золотых 15 грошаў. Хто не мог даставіць каня, той павінен быў заплаціць 500 золотых, малыя пасэсіі, дзе не было адпаведнай колькасці дымоў, плацілі па 1000 золотых за аднаго кантаніста [5, с. 7; 16, с. 166; 9, с. 23].

Каб вырашыць фінансавыя праблемы, афіцэрскія пасады ў пяхоце і кавалерыі прадаваліся. Так, патэнт падпаручніка каштаваў 200 дукатаў, паручніка — 400 дукатаў, капітана — 900–1000 дукатаў. Падафіцэры часам дасылаліся з польскай арміі [3, с. 6; 16, с. 162]. У гэтым адлюстравалася пануючае палітычнае становішча шляхты. Фарміраванне афіцэрскага корпуса, такім чынам, прывяло да складання недасведчанага ў вайсковых справах кола камандзіраў, якія нарабілі не адну памылку ў арганізацыі і дзейнасці беларуска-літоўскага войска.

Полк уланаў па штаце павінен быў мець 823 чалавека і складацца з чатырох эскадронаў, па 2 роты ў кожным. Уланы былі апрануты ў сінія нагавіцы і такую ж куртку з жоўтымі гузікамі, мелі белы пас і чорнага колеру канфедэратку з белаю бляхаю, на якой была выява «Пагоні». Какарда і плюмаж — белага колеру. Канты на штанах, абшлагі і выпушка лацканаў — чырвона-малінавыя або аранжавыя [5, с. 18].

24 жніўня Ваенны камітэт вырашыў арганізаваць шэсць егерскіх (стралецкіх) батальёнаў з 2/3 гаёвых, стральцоў, палясоўшчыкаў, па шэсць рот у кожным. Даследчык І. Ю. Кудрашоў лічыць, што, па сутнасці, егерскія батальёны ўяўлялі сабой лёгкую

ірэгулярную пяхоту. Абмундзіраваны яны былі ў зялёную сермягу з зялёным каўнерам і адваротамі, суконныя нагавіцы, скураныя боты і шапку. Узбраенне складалася з сякеры і ружжа. Егеры атрымоўвалі харчовы рацыён і штодзённую аплату ў памеры 10 грошаў. У верасні егерскія батальёны вырашылі ўключыць у рэгулярную армію, але ў лістападзе пастанавілі стварыць з іх два егерскія палка па 3 батальёны. Паспелі арганізаваць толькі адзін на базе першага і другога батальёнаў пад агульным кіраўніцтвам Касакоўскага (Мінск) [16, с. 8–9].

1 ліпеня 1812 г. Камісія Часовага ўраду абвясціла аб стварэнні Народнай гвардыі ў дэпартаменцкіх цэнтрах і ў населеных пунктах, якія маюць магдэбургскае права (Ашмяны, Бабруйск, Барысаў, Бельск, Брэст, Ваўкавыск, Вілейка, Дзісна, Драгічын, Ігумен, Камянец-Літоўскі, Кобрын, Ліда, Мазыр, Мінск, Навагрудак, Нясвіж, Пружаны, Сакулка, Слонім, Слуцк). Служба ў Народнай гвардыі была абавязковаю для ўсіх мужчын ва ўзросце ад 20 да 50 гадоў, валодаўшых нерухомасцю і запісаных у гарадскую кнігу. Гвардзейцы жылі ў сваіх дамах, а ў нядзелю збіраліся на вайсковыя вучэнні, якія праводзілі польскія афіцэры [16, с. 175–176; 5, с. 10–11; 12, с. 30; 3, с. 6]. Народная гвардыя прызначалася для аховы межаў ВКЛ, падтрымкі парадку ў гарадах, аховы грамадзкай і прыватнай маёмасці, а таксама важных ваенных аб'ектаў.

Па загаду Напалеона ад 24 жніўня па 500 літоўскіх кантаністаў папоўнілі 129-ы лінейны і 2-гі Ілірыйскі палкі. Асабіста для Напалеона была створана Ганаровая гвардыя з 20 маладых нашчадкаў знакамітых родаў ВКЛ на чале з Гаўрылам Агінскім. Яна суправажала імператара на яго шляху да Масквы [5, с. 4, 9]. Асобныя магнаты ВКЛ стваралі палкі за свой кошт. Мікалай Абрамовіч — гусарскі, Любаўскі — конных стральцоў.

Агульная колькасць беларуска-літоўскага войска ВКЛ падаецца рознымі даследчыкамі па-рознаму: ад 19 да 23 тыс. чалавек. Так, Ю. Івашкевіч лічыць, што войска мела разам з жандарамі і Народнай гвардыяй каля 19 тыс. чалавек. Такую ж колькасць прыводзіць В. Піліпчык. А. Ружанец і В. Галубовіч называюць 20 тыс. чалавек агульнай колькасці пяхотных і ўланскіх палкоў і шасці егерскіх батальёнаў. Такую ж лічбу даюць у сваім артыкуле С. Таляронак і А. Блінец, але ўключаюць у яе, акрамя пералічаных, яшчэ Народную гвардыю, жандармерыю і конна-артылерыйскую роту. К. Тарасаў дае самую вялікую лічбу па ўсіх створаных беларуска-літоўскіх пал-

ках – 23 тыс. чалавек [10, с. 14–15; 8, с. 29; 16, с. 18; 13, с. 239]. На наш погляд, бліжэй да сапраўднай будзе лічба, якую падае польскі даследчык Ю. Івашкевіч, бо ён працаваў над архіўнымі матэрыяламі, якія захаваліся да Першай сусветнай вайны.

Па адміністрацыйнай лініі беларуска-літоўская армія падпарадкоўвалася Ваеннаму камітэту Камісіі Часовага ўраду ВКЛ (за выключэннем палка Я. Канопкі). Па ваеннай лініі — сваім штабе, які быў складзены з прызначаных у канцы жніўня Напалеона наступных асоб: князь Рамуальд Гедройц — дывізіённы генерал, генерал-інспектар; граф Ксаверы Несялоўскі — брыгадны генерал, інспектар пяхоты; Юзэф Ваўжэцкі — генерал, інспектар кавалерыі; Леонард Казлоўскі — маёр, шэф штабу Р. Гедройца; Антоні Кіркор — шэф батальёна пры штабе генерал-губернатара графа Гогендорпа; Ежы Белапятровіч — капітан, ад’ютант Гедройца; Альберт Ласкарыс — шэф эскадрона, ад’ютант Гедройца; Антоні Гандзюлевіч — капітан, ад’ютант генерала Несялоўскага; граф Станіслаў Плятар — ад’ютант генерала Ваўжэцкага; Нестар — падпаручнік пры штабе генерал-губернатара Гогендорпа. Штаб арміі ВКЛ быў звязаны непасрэдна з Галоўным штабам «Вялікай Арміі» [16, с. 181–182; 11, с. 29; 5, с. 6].

6 красавіка 1814 г. Напалеон адрокся ад прастола на карысць свайго сына. Дзевятнаццаты пункт гэтага дакумента абвяшчаў, што польскія войскі, якія былі на службе Францыі, могуць вярнуцца на радзіму са зброяй і пад сваімі сцягамі, а афіцэры і салдаты захаваюць свае чыны і заробкі, якія ім належаць. Але гэтае ўжо не залежала ад Напалеона, а як напісаў слушна гісторык Ф. Скарбек, ад «новага пана палякаў», Аляксандра І. 17 красавіка 1814 г. у французскім горадзе Сен-Дэні ён разам з вялікім князем Канстанцінам Паўлавічам прымаў парад польскага корпусу, у складзе якога былі рэшткі 20-га ўланскага палка, конна-егерскага батальёна, конна-артылерыйскай роты беларуска-літоўскага войска. Было вырашана, што яны складуць армію новай Польшчы — Каралеўства (Царства) Польскага. Гэтае і было зроблена пасля Парыжскага міру 1815 г. 29 верасня польскія войскі ганарова ўвайшлі ў Варшаву. 17-ы і 19-ы ўланскія палкі далучыліся да іх трохі пазней. У 1818 г. закончыўся тэрмін службы і апошнія вайскоўцы ВКЛ вярнуліся дадому [6, с. 35; 20, с. 135].

Мы прапаноўваем шэраг турыстычных маршрутаў, якія можна ажыццявіць па Беларусі, а таксама ўключыць тэрыторыі блізкага замежжа, якія складалі ў той час ВКЛ і за якую салдаты апошняй

арміі ВКЛ пралівалі кроў.

ГРОДНА. 24 жніўня Ваенны камітэт вырашыў арганізаваць шэсць егерскіх (стралецкіх) батальёнаў з 2/3 гаёвых, стральцоў, палясоўшычыкаў, па шэсць рот у кожным. У Гродзенскім дэпартаменце на стадыі фарміравання знаходзіўся чацвёрты егерскі (стралецкі) батальён (140 чалавек) на чале з маёрам Курчэўскім. 1 ліпеня 1812 г. КЧУ ВКЛ абвясціла аб стварэнні Народнай гвардыі. У Гродне яна налічвала дзве роты агульнай колькасцю ў 290 чал. (па Галубовічу і Івашкевічу — 119 чал.) на чале з Шастакоўскім [6, с. 33; 12, с. 27; 16, с. 171, 175–176; 3, с. 6].

З Гродна едем па аўтамабільнай дарозе да Скідзеля, а потым — па дарозе Р41 да Слоніма.

СЛОНИМ. Тут фармаваўся 20-ы пяхотны полк (камандзір барон Адам Бішпінг) з кантаністаў Ваўкавыскага, Гродзенскага, Лідскага, Навагрудскага, Пінскага, Пружанскага, Слонімскага дыстрыктаў. Пазней полк далучыўся да 9-га польскага ўланскага палка пры 10-м кавалерыйскім корпусе Макданальда ў Гданьску. Адначасова са стварэннем уланскіх палкоў Напалеон даручыў камандзіру польскага 1-га гвардзейскага ўланскага палка генералу графу Красінскаму прыняць да сябе тысячу шляхціцаў — дабраахвотнікаў. Але на яго вазванне адклікнулася толькі 33 чалавека, таму было вырашана сфарміраваць у Варшаве асобны 3-і гвардзейскі лёгкаконны полк на чале з Янам Канопка. Апошні атрымаў чын брыгаднага генерала і тытул барона, 400 тысяч франкаў на арганізацыю палка, польскіх і французскіх афіцэраў у дапамогу. Полк Канопкі павінен быў складацца з 5 эскадронаў, па дзве роты ў кожным і налічваць 1280 чалавек (мужчын ад 18 да 40 гадоў), але сабрана было толькі чатыры эскадрона. Яны былі далучаны да імператарскай Маладой Гвардыі. Кадры палка стварылі студэнты Віленскага ўніверсітэта, моладзь знатных родаў: Валовічаў, Ромераў, Рэнув, Плятараў, Памарнацкіх, Хлвінскіх, Пузяняў і іншых [1, с. 34; 3, с. 6; 5, с. 5; 12, с. 27; 16, с. 161, 162, 173, 368].

Абмундзіраванне вершнікаў 3-га лёгкакonnaга палка было падобна да ўніформы польскага 1-га гвардзейскага ўланскага палка: яны мелі сінія курткі з малінавым каўнерам, белымі лацканамі і абшлагам, малінавай выпушкай уздоўж рукава і такога ж колеру адвароты. Сінія нагавіцы мелі падвойны малінавы кант. На сінім конскім чапраку з малінавым кантам і белай выпушкай быў вышыты імператарскі арол або літара N. Флюгер дзіды быў малінавы над

белым. Шапка-канфедэратка з малінавым верхам, белым кантам, сіне-чырвона-белая какарда з белым мальтыйскім крыжам, бляха з срэбным цэнтрам, дзе знаходзілася латунная літара N з жоўтымі прамянямі [5, с. 18].

Лёсам было наканавана Яну Канопцы прайграць бітву 20 кастрычніка 1812 г. у сваім родным горадзе Слоніме. Генерал-маёр Е.І. Чапліц перамог кепска ўзброеных і маланавучаных літвінаў, захапіў у палон іх камандзіра і 14 афіцэраў. Полк страціў 231 чалавека (па другіх дадзеных — 253 чал.), а рэшткі збеглі ў Навагрудак і Вільню, дзе далучыліся да французаў. У рукі расійцаў трапіла палкавая каса, дзе было 50 626 злотых [7, с. 67–73; 16, с. 287]. Рэшткі палка Я.Канопкі дайшлі на захад і загадам ад 3 красавіка 1813 г. былі расфарміраваны і ў ліпені далучаны ў якасці 7-га эскадрона да 1-га гвардзейскага палка.

Да палка Канопкі ў якасці разведчыкаў далучылі татарскі эскадрон. Створаны ён быў наступным чынам. Капітан Мустафа Мірза Ахматовіч звярнуўся да маршалка Генеральнай канфедэрацыі Княства Варшаўскага і ВКЛ з прапановай стварыць з літоўскіх татар за свае грошы конны полк. Генерал-губернатар Літвы Гогендорп дазволіў, і тады Ахматовіч апублікаваў некалькі адозваў «Да Народу Татарскага», разаслаў афіцэраў збіраць добраахвотнікаў па Навагрудскім, Мінскім, Ашмянскім, Лідскім, Ковенскім дыстрыктах. Адозvu «Да літоўскіх татар» выдаў таксама Ваенны камітэт. Значную ролю ў арганізацыі эскадрона адыгралі два ротмістры каралеўскіх войск Іахім Мурза Карыцкі і Самуэль Улан [16, с. 174]. Татарскія воіны былі апрануты ў цёмна-зялёную кашулю з чырвоным каўнерам і абшлагамі, разшытую жоўтым галуном; такога ж колеру пагонам; куртка чырвоная, абшытая жоўтым галуном; нагавіцы цёмна-зялёныя з чырвонымі лампасамі. Чорны ківер з латуннаю бляхаю ў выглядзе шасці- або пяцікантовай зоркі і паўмесяца. Флюгер на дзідзе — чырвоны над белым або цёмна-зялёны [5, с. 19]. Ад татарскага эскадрона Ахматовіча пасля бітвы пад Слонімам і абароны Вільні засталася толькі рота (3 афіцэры і 15 шэрагоўцаў), якая ў 1813 г. далучылася ў якасці 15-й роты да 1-га гвардзейскага ўланскага палка і ваявала на тэрыторыі Германіі (баі пад Люцэнам, Баўцэнам, Дрэздэнам, Альтэнбургам, Веймарам, Ганаў). Загадам ад 21 снежня 1813 г. рота Ахматовіча ўвайшла ў склад 3-га палка гвардзейскіх разведчыкаў і прыняла ўдзел у кампаніі 1814 г. у Францыі.

У Слоніме была арганізавана і Народная гвардыя, якая

налічвала 54 гвардзейцы.

Са Слоніма едзе дарогай Р99 да Лясной праз Баранавічы.

НЯСВІЖ. Тут ішло фармаване 18-га ўланскага палка (камандзір Юзэф Ваўжэцкі, потым граф Кароль Пшэздецкі) з кантаністаў Бабруйскага, Барысаўскага, Вілейскага, Дзісенскага, Ігуменскага, Мазырскага, Мінскага, Рэчыцкага, Слуцкага дыстрыктаў [16, с. 368; 17, с. 17–18]. У Нясвіжы Народная гвардыя налічвала некалькі дзесяткаў чалавек [16, с. 175–176; 5, с. 11; 3, с. 6]. Князь Дамінік Геранім Радзівіл, ураджэнец і ўласнік Нясвіжа, за свой кошт арганізаваў у 1811 г. 8-ы ўланскі полк і стаў яго камандзірам у чыне палкоўніка. Удзельнічаў у паходзе напалеонаўскай арміі на Расію, адыйшоў з ёю на захад і ваяваў у кампаніі 1813 г. 30 кастрычніка быў смяротна паранены ў бітве пад Ганаў. У сувязі з адмоваю ад царскай амністыі яго маёнткі былі секвестраваны, а затым перададзены прускаму падданаму кн. Антонію Генрыху Радзівілу [15, с. 2].

Далей маршрут ідзе па дарозе Р11 да Стаўбцоў і затым па аўтамабільнай дарозе Р1 да Дзяржынска, былога Койданава (да 1932 г.).

ДЗЯРЖЫНСК. 15 кастрычніка пад Койданавам атрад беларуска-літоўскага войска на чале з генералам Касецкім пацярпеў паражэнне ад рускага авангарда. У выніку за два дні (12 кастрычніка адбыўся бой пад Сверхнем) было страчана палоннымі да 2000 чал., і атрад фактычна перастаў існаваць (у яго складзе быў 22-гі пяхотны полк) [16, с. 295; 12, с. 30].

Праз Мінск накіроўваемся па Р28 да Маладзечна і далей па Р106 да Смаргоні.

МІНСК. Тут фармаваўся 22-гі пяхотны полк (граф Станіслаў Чапскі) з кантаністаў Бабруйскага, Барысаўскага, Дзісенскага, Ігуменскага, Мазырскага, Мінскага, Рэчыцкага, Слуцкага дыстрыктаў. Да снежня 1812 г. у Мінскім дэпартаменце паспелі сфарміраваць егерскія (стралецкія) батальёны: першы (камандзір Юзэф Касакоўскі) і другі (Ракіцкі). Потым іх аб'ядналі ў адзін полк пад кіраўніцтвам Касакоўскага [3, с. 6; 6, с. 33; 12, с. 27; 16, с. 8–9, 162, 368; 171]. У Мінску пасля паразы Я. Канопкі пад Слонімам была сканцэнтравана частка беларуска-літоўскага войска (22-гі пяхотны, 18-ты уланскі, 1-ы егерскі полкі, батальён 23-га пяхотнага палка, частка 20-га ўланскага). 28 лістапада мінскі губернатар генерал Бранікоўскі вывеў з горада рэшткі войска (каля 1000 чал.), сярод якіх былі: 18-ты і частка 20-га ўланскія палкі, 23-ці пяхотны і жандармерыя. У

далейшым часткі 18-га ўланскага палка далучыліся да карпусоў французскіх маршалаў Ш.-Н. Удзіно і К. Віктора, удзельнічалі ў захопе плацдарма на левым беразе р. Студзёнкі. Пасля бітвы на Бярэзіне перастаў існаваць 23-ці пяхотны полк, напалову зменшыліся 18-ты і 20-ты ўланскія палкі, каля 200 стральцоў налічваў 1-ы егерскі батальён, усяго некалькі чалавек засталася ад жандараў Мінскага дэпартаменту [12, с. 31, 32].

СМАРГОНЬ. Людвік Пац, які меў на Сморгоншчыне маёнтак Дабраўляны, арганізаваў за свой кошт уланскі полк [19, с. 130, 152, 271].

Адсюль едзем па дарозе Р95 да Гальшан і Р48 на Навагрудак праз Іўе.

НАВАГРУДАК. Тут фармаваўся 19-ы ўланскі полк (камандзір Канстанцін Раецкі) — з кантаністаў Ашмянскага, Ваўкавыскага, Гродзенскага, Ковенскага, Лідскага, Навагрудскага, Слонімскага, Троцкага дыстрыктаў. Фарміраваннем палка займаўся капітан Ксаверы Рымша, маёрам быў прызначаны Напалеонам Камінскі, шэфамі эскадронаў капітаны — Раствароўскі і Падканскі [16, с. 368; 17, с. 17–18]. Частка 19-га ўланскага палка пазней далучылася да 9-га польскага ўланскага палка пры 10-м кавалерыйскім корпусе Макданальда ў Гданьску. 1 ліпеня 1812 г. Камісія Часовага ўраду абвясціла аб стварэнні Народнай гвардыі, якая фарміравалася і ў Навагрудку.

З Навагрудка праз Бярозаўку едзем у Жалудок.

ЖАЛУДОК, мястэчка Лідскага павета Гродзенскай губерні. Тут Рудольф Тызенгаўз за ўласны кошт стварыў конна-артылерыйскую роту (124 чал. і 131 конь, 12 гармат). Сам стаў яе камандзірам. Пазней яна ўвайшла ў склад польскай артылерыі. У Жалудку знаходзіцца пахавальны склеп Тызенгаўзаў. Адсюль вяртаемся ў Гродна.

Можна прапанаваць яшчэ адзін маршрут:

БРЭСТ. Па загаду Камісія Часовага ўраду ВКЛ ад 1 ліпеня 1812 г. у Брэсце стваралася Народная гвардыя.

ПІНСК. Тут фармаваўся 20-ты ўланскі полк (камандзір Ксаверы Абуховіч) складаўся з кантаністаў Беластоцкага, Бельскага, Брэсцкага, Драгічынскага, Кобрынскага, Пінскага, Пружанскага, Сакольскага дыстрыктаў [16, с. 368; 17, с. 17–18].

КОБРЫН. Хаця гэтае месца ўскосна звязана з апошняй арміяй ВКЛ, тут можна расказаць пра адну з першых перамог расійскай арміі над напалеонаўскім войскам [7, с. 89–95].

КАМЯНЕЦ. (у 1795–1940 гг. называўся Камянец-Літоўскі). 1

ліпеня 1812 г. Камісія Часовага ўраду абвясціла аб стварэнні Народнай гвардыі. Паколькі горад меў магдэбургскае права, у ім ішла арганізацыя гвардзейскага атрада.

З уключэннем населеных пунктаў бліжняга замежжа можам прапанаваць маршрут з выездам з Гродна ў Польшчу і Літву:

БЕЛАСТОК. Тут фармаваўся 21-ы пяхотны полк (камандзір Кароль Пшэздзецкі, пазней Антоні Гелгуд) з кантаністаў Беластоцкага, Бельскага, Брэсцкага, Драгічынскага, Кобрынскага і Сакольскага дыстрыктаў. У Беластоку Народная гвардыя (камандзір Францішак Арсэці) налічвала некалькі дзесяткаў чалавек [16, с. 175–176, 368; 17, с. 17–18; 5, с. 11; 3, с. 6].

ВІЛЬНЯ. Тут фармаваўся 18-ы пяхотны полк (камандзір – граф Аляксандр Хадкевіч) з кантаністаў Ашмянскага, Браслаўскага, Вілейскага, Віленскага, Вількамірскага і Завілейскага дыстрыктаў. У Вільні Народная гвардыя налічвала не больш 826 чал. (па дадзеным гісторыка У. Галубовіча — 1450 чал.) на чале з Касельскім. Прыняла ўдзел у баявых дзеяннях — абараняла свой горад ад рускіх войск у снежні 1812 г. 22 верасня ў «Літоўскім кур’еры» быў апублікаваны зварот да суайчынікаў Ігнація Манюшкі. Ягоны коннаегерскі полк (21-ы па нумары) фарміраваўся на Віленшчыне, дасягнуў каля 1200 чал., сам Манюшка стаў палкоўнікам і ўзначаліў полк. Пазней полк стаў асноваю для сфарміравання 5-га конна-егерскага палка Княства Варшаўскага. У Вільні пасля паразы Я. Канопкі пад Слонімам была сканцэнтравана частка беларуска-літоўскага войска (палкі з Віленскага, Гродзенскага і Беластоцкага дэпартаментאў) [3, с. 6; 16, с. 175–176, 368; 17, с. 17–18].

Літаратура і крыніцы

1. Акты и документы архива Виленского, Ковенского и Гродненского генерал-губернаторского управления, относящиеся к истории 1812–1813 гг. // Виленский временник. Кн. V. Ч. 2. Вильна, 1913.
2. Беларусь и война 1812 года: Документы / Сост. А. М. Лукашевич, Д. Л. Яцкевич. Мінск, 2011. С. 442–443.
3. Галубовіч В. Напалеон на Беларусі // За передовую науку. 1990. 29 июня.
4. Краснянский В. Г. Минский департамент Великого княжества Литовского (эпизод из истории войны 1812 г.). СПб., 1902.
5. Кудряшов И. Ю. Вооружённые силы Литовского княжества 1812 г. М., 1991. (на правах рукапісу).
6. Кудряшов И. Ю. Призрак Великой Литвы // Родина. 1992. № 6-7.

